

ATTILA SÍRJA.

ÍRTA

RÉSŐ ENSEL SÁNDOR.

PEST.

KÜGLER ADOLF KIADÁSA.

MDCCCLXIV.

Nyomatott Emich Gusztáv magy. akad. nyomdásznál Pesten, 1864

Attila sírja.

Ha vizsgáljuk a krónikákat és legendákat, melyek Attiláról szólnak, vajmi sokszor és sokféleképen találkozunk a romboló, az alapító, a pokoli, a hittudós, az erényes s ki tudja hányféleképen nevezett Attilával, a keresztyén világ lelkében ma is élő „Isten ostorával.“

De hol van ő, a hunnok közös atyja és dicsősége? hol bolyong e hős szelleme? hol síroszlopa, mely megszenteli a tájéket?

Ez óriásnak, kinek karja két nagy hadat zúzott semmivé, a ki két római császárt tett hűbérenczeivé, a ki hetven feldúlt város romjain torzított áldomást — hasztalan igyekeztünk eddig megismerni sírhelyét!

Az „Attila-mondák“ így írnak e nagy férfi haláláról: *) A hódítónak a 453-ki tél alatt, itáliai hadjáratából visszatérte után s azon pillanatokban, midőn a keleti birodalom megrohanására készült, kedve kerekedett ragyogni — Ildikó szépsége által elragadtatva, őt ágyába vezette, hanem, midőn másnap sokáig meg nem jelent s halotti csend uralkodott a menjegzői teremben, az örök betörték az ajtó s u r o k helyén csak vértengerben úszó testet találtak, az ágy mellett ült az ifjú nő, fátyolába burkolva. (Histoire d. Attila 1. k. 8. fejezet. 228. lap.)

Természetes volt-e ezen halál?

A temetési gyászének hivatalos színen tüntette fel az eseményt és ragaszkodott ahhoz, hogy Attila halála természetesen történt, házassági gyönyöreinek közepette. Cassiodorus azt mondja krónikájában, hogy a hunnok királyát orra vérenek megeredése ölte meg. Marcellinus comes törzsúrassal öletti meg őt asszonyi kéz által, ez árnyalatot ismételten az alexandriai krónika. Jornandes Cassiodorus véleményén van stb stb .

Nem akarjuk itt a nagy férfiú halálozása körüli eseményeket adni, czélunk sírjának felkeresése.

Magyar hagyomány szerint Attila Tárnok völgyében van eltemetve!

Tárnokvölgye Fehérmegyében esik, keletfelől a Duna, éjszokról a Vértes hegyek, délről síkság kerítik.

Jordanes ⁴⁾ Attila sírhelyét a magyar hagyomány szerint a száz-halmi (batai) nagyszerű bűn temetőbe helyezi.

Kézai mondja:⁵⁾ Attilát eltemették Béla, Kadosca és a többi kapitányok mellé.

¹⁾ Thierry Amadé után Szabó Károly. Pest, 1864. 61. lap.

²⁾ De origine et rebus Gotthorum. Cap. 49.

³⁾ Kézai Simon mester „Magyar krónikája“ 1862. 36. lap. Ez író a XIII. század utolsó felében, Kun László király idejében élt s irt. (Cap. 4. §. 4.)

Oláh Miklós írja: ¹⁾ A hunok vezére Kéve a harezban elesvén, nagy pompával az országút mellett eltemették és kőoszlopot emeltek neki, mely helyet Keveházának, utóbb Keázónak neveztek stb. Ide temették Béla, Kadika stb. vezérek holt testét is (p. 887.) Attila eltemettetett azon helyre, hol evez érek sírboltja volt, Keázó völgyében a kőoszlophoz közel, meghalt 454 ik évben.

Thuróczi ²⁾ írja: A Tárnokvölgynél tartatott ütközetben a hunnok kapitánya Keve elesett, seytha szokás szerint az országút mellett eltemettetett, emlékül kőoszlopot állítottak azon helyre, melyet Keveházának neveztek. Időjárával Koázo, azaz Kajászó neve lett. Azután Kis Mórnál volt ütközetben elesetek a hunnok közül Béla, Kéme és Kadika kapitányok, ki két ugyanazon helyre temettek, a hol Keve siroszlopa volt. 401 évben Attila lett a linnusok királya és Sicambriában (Ó-Buda) lakott (Cap. XXII), midőn házastársul vette a baktriai király leányát, Mikolt, a lakodalom ideje alatt háló szobájában azon új nő mellett orra vére eleredvén, meghalt azon helyre temettetett, a hol Keve, Kadika sírhalma volt, stb.

Bonfinius³⁾ írja: Attila eltemettetett azon helyen, hová azelőtt Béla és a többi scytha vezérek temetettek.

Heltai⁴⁾ írja: Attila megfűlt Kr. sz. n. 445. évben, a Scythiából való kijövetel után 72 esztendővel, és herczegségének 44-ik évében; eltemették a többi kapitányok sírjába a hol emlékoszlopot emeltek stb.

Pethő Gergely⁵⁾ írja: hogy Keve vezér a harizban elesett Potentiánál és eltemettetett a nagy járt út mellett s neveztek azon helyet Keveházának, máskép Keázónak, a Tárnok völgyénél; úgy oda temették Béla, Keme, Kadika vezéreket is, kik a további ütközetben elesetek, utóbb Attilát is Keveházán temették el.

Attila sírhelyét jöven keresni, hogy ezt feltalálhassuk, az előtte élt kapitányok temetkezés-helyeire kell áttérnünk.

Krónikáink általában azt írják, hogy Keme, Béla, és Kadocsalius vezérek a rómaiakkal Tárnok völgyében Kr. sz. u. 377. évben megütközvén, itt harczban estek el és föllett tetemeik szittyá szokásként az országút mellett tennetettek el, fölöttük oszlop emeltetvén.⁶⁾

Luczenbacher János (most dr. Érdy) a pogány magyar sírok fáradhatlan kutatójának 1847-ben sept. 2-án a magyar akadémia ülésén felolvasott a nevezetesebb írók nyomán Attila sírja ügyére vonatkozó jelentése legszebben összefoglalván azt, mit előzményül mondanunk kellene, a történelmi részt illető sorait ide iktatjuk:⁷⁾

¹⁾ „Hungária“ Cap. II. 1. 2. 3. §.

²⁾ Chronic. Cap. 11 — 21.

³⁾ Hist. hung. decad. 1. C. 7. (pag. 104.)

⁴⁾ Krónika T. 1. p. 43.

⁵⁾ Magyar krónika 1738-i kiadás 16-ik lap.

⁶⁾ Sepelietur tandem illum, regiae dignitatis cum honore, circa statuum memoratam, cum Kewe, Kadicha et Bela, caeteraque capitaneis supredictis. (Thuróczy, Kézai et Chronicon Budense.)

⁷⁾ Magy. akad értesítő. 1847. 282 Ip.

A Duna és Tisza közötti tereken mintegy 377. évben Kr. u. letelepült hunnok, azaz kunok, a magyarok vérrokoni, csatatérre riaszták fel az egész Pannóniát Potentiana város vidéke volt a kunok és rómaiak közötti véres ütközetnek mezeje. Itt lakott Macrinus, vagy mint mások nevezik Matrinus, akkora római igazgató Pannóniában, ki látván, miként tódul tartománya felé az ellenség özöne, megfélemlített és római segédhadakért folyamodott. A segedelmére jött veronai szász Detre Szászbalom körüli ütötte fel táborát és míg a kunok hadakozásmódját nem ismerve, azt vette Macrinus igazgatóval tanácskozásba: túl a Dunán támadják-e meg az ellenséget, vagy hol és miként? azalatt éjre kelt az idő. „Most nyugal másán tölthetjük az éjszakát, mondának a Potentiana körül táborozók, ellenségünket a Duna választja el tőlünk, azon át nem evezhetnek, mert hajóik nincsenek.“

A kun hadvezérek, kik vigyázó szemmel tárták ellenségeik mozdulatait, a (anyákon örcsapatokat hagyva, csatarendbe állított fegyvereseikkel az éj csendében indultak felfelé a Duna innenső pariján és megtöltött tömlők segedelmével Kelenföldnél¹⁾ kelvén át a Dunán, hogy Potentiana felé váltsanak utat.

E város falai körött tábori sátorok valának felütve azok elfogadására, kik a városba nem fértek; a kun harcosok sötét éjben riaszták fel az e sátorok alatt mély álomba merült ellenséget. E véletlen éjjeli mogrobanás nagy zavarba ejte a város falain kívül táborozó longobard, német és más csapatokat. Végnélküli öldöklés keletkezett. Mások a rohanó barcz között végveszélyt kiáltva, ide s oda kezdenek szélcedezni, mások megzavarodva futásnak eredtének és az öldöklő tolongás zavarában majd mind elhulltanak. Hajnalban a kunok, hogy az egész éjszakai fáradalmuk után megpihenjenek, a Dunáig nyúló Tárnokvölgyben telepedének le.

A meghökkent Detre és Macrinus elhagyók a város falait, emez a városban rejtezett seregét, Detre pedig a Szászhalom alatt táborozó hadait indítá meg a kunok ellen és megújult a nap estig tartó vérengző viadal. Estalkot felé a kifáradt konok harczot veszve megállapodának, átúsztak a Dunán és tanyáikra sietének vissza.

Detrét és Macrinust most azon kétes jövő gyötré: miként boszulják majd meg a kunok új erővel a tárnokvölgyi új csatavesztést; azért másnap odahagyva Potentianát, az el nem hullott kevés számú sereggel Tln váios²⁾ felé siettenek fel, hogy ott új haderőt gyűjtsenek.

Alig vették észre a kunok, hogy az ellenség elhagyó táborhelyét, legott a tárnokvölgyi csatamezőre tértek ismét vissza; ott összeszedvén az elesett Keve kapitány és mindazon baj társaik holttetemeit, kike csatatéren hagyák el a világot, azokat a közut mellett, scytha szokás szerint, illő tisztelettel temették el, hol örök emlékül kőszobrot vagy oszlopot is emeltek, és azon helynek vidékeit Keveházának nevezték el.

E nagyszerű temetés után ellenségeik nyomába sietének, kikkel

¹⁾ Ez a sz. Gellérthegy alatti térség.

²⁾ Tuln, Tullnia, Tulna, Au áriában, Bécsen túl.

Tuln városhoz közel, Zeiselmaner¹⁾ síkjain ereszkedének harcza, melyben Macrinus kardcsapás alatt esett el; a rendíthetetlen bátorsága Detre pedig, ámbár kun nyíl repült homlokába s csúcsa bentörött, mégis bajnokul harczolt, még sokáig azután életben maradt és halhatatlan Detre nevével közmondatúvá tette. A kunok e heves és öldöklő csatákban megtörték az ellenhadak erejét és ezek vagy a harczmezőn hullottak el, vagy szaladásban keresve menedéket, futásnak indulának, csakhogy így is jobbára nyomon érte őket a halál és a kunok tökéletes diadalt nyertének.

Az e harczmezőn maradt vezérek tetemeit szintén a Tárnokvölgy főlölti temetőben, a már előbb emelt kőoszlop körül takarították el. Ez volt a kun temetőváros (Necropolis) vagy temetőhely és mint főlebb mondott: egész környékével Keveházának hívaték; utóbb a kunokhoz állott halhatatlan szász Detrét, valamint a 451. é v b c n é l n i m e g s z ű n t A t t i l á t i s s z i n t é n i t t t e m e t t é k e l .

Így adják elő krónikáink csaknem egyezőleg és régi magyar történetekre hivatkozva a pannóniai kun háborút, mely azért nevezetes; mert a 891. évben ide költözött magyarok mindazt el foglalták egymásután, mit előbb véreik, a kunok bírtanak. Ámde az a kérdés: érdemelnek-e krónikáink hitelt? E kérdésre nézve Pray György így nyilatkozik: „Ezen pannóniai kun háborúnak, úgymond, a külföldi írók előtt épen nincs történeti hitelessége, melynek valóságáról hazai íróink közül Bél világosan, Timon pedig homályosan kételkedik és méltán, mert az azon korú görög és római írók, kik apróbb eseményeket is följegyeztek, e pannóniai kun csatákról még alkalmilag sem tesznek említést. Úgy látszik azonban, hogy e kun háborút még sem mondhatni egészen költeménynek.“ — Eddig Pray György.

Attiláról ír Idatius krónikaíró, La megoi vagy Chemesi püspök, ki meghalt 468 ban; ír Paul Diaconus, Herold Chron. M. Ritius Neapolitamis. Ottó Fi isnigensis (4. k. 28. r.) Marcellinus Comes (in Chron. 454.) Sidon Api olinar (lib. 8. Cap. 15.) Callimachus íp. 862.) Baksay Abrahám. Pistori (Genealógia regum Hungar.) Foresti. (Hist. Weltg. chart. T. I. p. 449—450.) Amuiianus Marcell, Tbeophan, Jornandes, de origine Gotthorum (Cap. 49. l'c'ra Attila temetését). Bayle, Priscus, Procopius, Cassiodouis, Gregor Turonensis (1. 2. Cap. 7.) Former (Annales Phriscorum 1.3. Cap. 9. p. 243.) 'Otrokotsi „Origines Hungariae“ — de egyik se igazít sírbelyébe!

Feszler, őseink történetéről irt nevezetes munkái közt, külön könyvet szentelt „A t t i l á“-nak, de temetkezése helyéről semmi adata. Bendegucz fia, a hunnok leghíresebb királya, a vitéz, a hódító, ily közönyösséget érdemelt, vagy a keresztény világ írói készakarva hagyták ki a pogány fejedelem temetkezés-helyét!

¹⁾ Zeiselmaner, Cetii mums Piligrin passau püspök († 991) korát érdeklő oklevélben mondatik: Postraodum autem a septem collibus ab occidente civitatis Zeizenmure sursum ad australem plagam Cliunihohestorf et sic usque in cacumen montis Comageni.“ A Hunesberg és Chunisberg latin neve mons Comagenus, más néven mons Comanus, Kunbércz. (Jahrbücher der Literatur. Wien, 1827. 8. XL. Band. Anzeige-Blatt. 6. 15. Eultsár István „Hasznos mulatóságok“ Pesten, 1828. 8. II. féleszt. (5.) 34. 1.)

²⁾ Georgii Pray, Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum. Vindobonae, 1761. föl. p. 74.

II.

Tárnok- v ö l g y é r ő l .

Ha a felmerült nézeteket s véleményeket vizsgáljuk, úgy találjuk, hogy a nézetek s vélemények nagyobb része Tárnokvölgyét jelöli ki Attila sírjául.

Tárnokvölgye azonban figyelemre méltó, terjedelmes vidékkel bír, keletfelől a Duna, éjszokról a Vérteshegyek, délről alsó Fehérmegye síksága kerítik.

Ha itt nyugszik is ő a hatalmas, ki mutatja meg sírházát! Sehol semmi hire az oszlopnak, mely felette emeltetett!

Hiába azt tudunk, hogy ő Béla, Kadocsa s a többi kapitányok mellé temettetett, mert sem Béla, sem Kadocsa sírhalmát nem ismerjük!

Szittyá szokást követve, ha az országút mellett haladunk is, mely mellett a bűn fővezérek temetkezvék, kérdés: a mostani országút azonos e azzal, mely Kr. u. 377-ben állott Tárnokvölgyében!

Bendegucz fia, hunok leghíresebb királya, testedet, kik nagy pompával hármaskoporsóba tették, elzárták azt előttünk végképen!

Tán Keve sírja lenne útbaigazítóbb? Ki Béla és Kadichával esett el a rómaiak elleni harcban Tárnokvölgyében! Nézzük:

Örökre hát a Vérmezőn
Bátor Kévének háza lőn,
Hol ő hadával nyugszik
A temetőt így nevezik. (A.)

A költő, miként a krónika Keveházát most Kajászonak, és pedig a keresztény kegyeletű Sz. Péter után nevezett helyet ismeri Keve sírjának, mi ha kétségen kívüli adat lenn, itt kellene keresnünk Attila sírját is és a nagy Tárnokvölgyében közelíthetnénk bizonyos pont felé. *)

Amde ha bizonyos is, hogy Keve sírját Keveházának, később Keázónak nevezték s ebből úgy a keresztény kegyeleti! Sz.-Péter névből formálódott a mai Kajászó-Sz.-Péter, kérdés, ez a hely az ezer év előtti helylyel ugyanazonos-e? ide járulván azon körülmény, hogy a nézetek B a l l a vagy is S z á z h a l o m felé húzódnak inkább, melynek határában állítólag a tárnokvölgyi leírt ütközetben elesettek tetemei nyugsznak.

Kajászó-Sz.-Péteren egy pont volna, melyet a hagyomány Keve vezér sírhelyének tart, ez M á k o s v ö l g y c, de a néphagyomány nem alaposé részben, álljon itt azonban azon levelezés, melyet ez ügyben a községi elöljárósággal váltottam:

Tisztelt községi elöljáróság!

*) Kállay „A Pogány magyarok vallása“ 1861. 119. lap Írja: Keve vezér nevét fentartá az elrontott Keázó helynév s tudván már, hogy Attila is oda temettetett, reményünk lehet az ásatások folytatása alatt Attila sírboltját is feltalálhatni

Kajászó Sz.-Pétercn.

Fehérmegye ngos kir. biztosa több fehérmegyei községből hozzáérkezett helynév - magyarázatokróli jelentésekkel örvendeztetvén meg, különös figyelmemet vonta magára Kajászó-Sz.-Péter község jelentése és pedig két okból: először a helynév-adat, másodsor annak érintése végett, hogy néphagyomány szerint Keve vezér ott a M á k o s v ö l g y é b e n temetett volna el. Ez utóbbi adat igen vonzó reám nézve, mert jelenleg „Attila sírja“ nyomozásán dolgozom s a régi írók szerint Attila ott temettetett el, hol Keve kapitány is. Az eddigiekből az volt hihető, bogy Keve a százalmi, most Batta-féle nagyszerű hun temetőkben keresendő, már pedig Keveháza, jelenleg Kajászó Sz.-Péter, e hun sírokhoz szerintem l állomásra esik. T. Rosty Zsigmond úr pedig Tárnokvölgyében ott keresi a sírhelyet, hol mosta zámori, küldői, tordacsi és tárnoki határok öszveszögellenek. Mások a tordacsi határban egy jókora felhányt dombot, melynek magassága egy öl, idoma tojásdad, kerüléke 76 lépés, jelölik ki sírhelyéül.

Kérelmem, szíveskedjék a tisztelt előljáróság a községi térképet s azon különösen kiemelve Mákosvölgyét következők felvilágosítása mellett a hazai ügy érdekében kezemhez beküldeni:

a) M á k o s v ö l g y e mennyire esik a százalmi (battai) nagy szerű hun temetőkhez. Különösen a battai s érdi szőlő közti úgynevezett Potentianához?

b) Mákosvölgyéhez közel van e országot, mennyire, bonnét, hová visz, régi vagy újabb?

c) Találatnak e ott oly régiségek, melyek sírhelyekre utalának?

d) Mily szavakban emlékeznek a községbeliek Mákosvölgyéheü történt Keve vezér temetkezéséről. Világosan tudnak e ott helyet mutatni vagy csak felületesen?

e) Mákos völgye mily terjedelmű, van e közel hozzá hegy, vagy folyam ¥

Hogy mind a térképadás, mind a leírásban irányt szolgáltatthassak , ide mellékelve fogadja a tisztelt község „Árpád sírja“ czimű művecskémét 5 rajzzal.

Kelt Pesten, febr. 17. 1863.

Ifj. E. S.

Tekintetes úr!

Válasz!

Bocsánatért könyörgök, hogy február 17-kén kelt felhívására oly későn válaszolok; de mentségeim elősorolásával nem is kívánom untatni s levelem hasábját avval betölteni, hanem becses felhívására, a mennyiben csak tőlem kitelhető, megfelelni, ugyanis:

Térképünk ugyan van, de hibás, és így annak mássát hasztalan is küldeném, mert a Mákos völgye benne kiemelve nincs, másrészt pedig az is főoka, hogy rajzolni nem tudok; de hogy Mákos völgye mennyire esik a százalmi hun temetőhöz? ezt egyenes vonalban véve, Fehérmegye térképe szerint mintegy 2 mértföldnyi távolságra van; továbbá Mákos völgy szájánál megyen el az ezelőtt mintegy 40-50 évvel is igen járt győri és komáromi országút, mi az alföldet kötötte össze, de jelenleg is megvan és az egész váli völgyön egyenes vonalban húzódik keresztül;

ezen utunk főleg a múlt évben két árok közzé szorított és ezek felhányyá-sá alkalmával holtak is ásattak fel, még pedig volt eset reá, hogy egész családra akadtak egy sírboltban, azonfelül mintegy 1 láb hosszúságú és szélességű és hüvelykujnyi vastagságú egyenes cserép zsindelek fekete anyagból, úgyszintén több úrnak is, de ezek mind a pajkos nép áldozataivá lettek és az útra kihányattak.

A nép Keve vezér itteni eltemetéséről semmi alaposat nem tud, csakis a história magyarázata után állítják sírhelyéül; azonban északra eső szélén Mákosvölgynek volt még egy nagy sír forma emelet, de mint hogy ezen része határunknak mintegy hat évvel ezelőtt szántóföldnek felossztatott s jelenleg már szőlővel van beültetve, a domb ugyanis elhányyatott, de azon tulajdonos, kinek szöllejében van, a helyre igen jól emlékszik; terjedelme ezen völgyünknek mintegy 4 holdnyi térséget foglal el az országút mellett, s ezen úton belől mintegy 500 ölyuire folyik folyónk, mely az egész váli völgyet végig folyja s malmokat hajt. Megjegyzem még azt is, hogy Mákosvölgy táján szőlészeink sok követ hányának ki a föld gyomrából, mik részint épületek, részint temetkezési helyeknek alapjai lehetnek, és ezen kövek mind erős vasanyaguk.

A küldött könyvekért pedig alázatos köszönetét küldi általam az egész előljáróság, s továbbra is magát tekintetességednek kész szolgálatára ajánlva

tisztelettel maradtam

a tekintetes úrnak

K.-Szt. Péteren, april 10. 1863.

Kész szolgája

M e z e y István, községi jegyző.

Tárnokvölgyében e pont azért kelt figyelmet mert:

a) Kajászó-Sz.-Péter határában esik, e helység pedig krónikáink szerint Keve kapitány sírhelyén áll.

b) Hajdan e pont mellett jeles országút vezetett, már pedig Keve országút mellé temettetett 8 ide vonatkozólag Attila is hasonló módon lett országút mellé temetve.

e) A pont temetkezési hely alapjául tűnt fel s igen régi korba megy vissza.

A nézetek azonban, mint érintettük, Batta vagyis Százhalom felé keresik inkább Attila sírját; forduljunk e helyre.

Z a z h o l m = S z á z h a l o m = S z á s z h a l o m = C e n t u m m o n t e s , régi nevezetes hely, száz és több halmok takarják Detrik és Maerinus, úgy a bunnok seregéből itt kegyetlen öldöklésben elvérzettek. Másik neve B a t t a , szintén veronai Detriknek a bunnok elleni táborozása idejéből látszik fennhagyottnak, mert Bata—Pata=esata „Pata scithice quod interficere“ innen patália, francziául bataille, olasz battaglia.

Tudós Horváth István hitelt adva hazai íróinknak, nem ignorálva a népbagyományt, meggyőződve a halmok miben létéről, Batta=Százhalom határában kereste Attila sírját 1 *)

Így dr. Érdy a jeles régész sem indult Desericiuss más olyanok nyo-

*) Tudománytár 1843. augusztus havi füzet Csepel czikk alatt 111. lap.

mán, kik ily traditiót is ismernek „Attila natus est in Engaddi, educatus es in Zelemér, sepultus est in Dombegyháza“¹⁾; de hitelt adva régi kroniká sainknak, Tárnokvölgyében Bata=Százhalom határában ma is látható magas domb alakú sírhalmok néhányait felásatta.²⁾

Bognár József szerint³⁾ a halmok mindegyike alá ezer hunnus temetett s így a száz halomban fekvő elesettek száma százezerre menne. A Tárnokvölgyben elesett Kévét pedig, Jerney és Podhraczký írók nyomán Kajászó-Sz- Péterén hiszi, hogy eltemették.

Az érdi és batai szőlők közt magasló halmokat magam is megtekintettem 1863. aug. 16-án és kalauzom ugyanazon hegymester volt, ki 1847 ben dr. Érdyé. A halmok közt legnagyobb az, melyen ez öreg hegymester Rakics Mitár tanyázik, melynek „Nagyhegy” a neve rácz nyelven „V e l i k a H u n k a“ 1847. előtt keresztül volt már fúrva, de beszakadt. Szemben vele áll a másik szép halom „Nesztró Hunka“, melynek felét 3 év előtt kíváncsiságból széjjelhányták; széjjelhordatott nem régen egy halmot a szőlőjében Bomovics János és a benne talált köveket felhasználta, így tett Ströbel István is egy halommal és ez fog folytathatni, ha meg nem akadályozzuk. Ha pedig le lesz hordva a Százhalom, mit mutatunk fel ereklye gyanánt! E halmok megőrzése iránt a „Sürgönyében 1863. aug. 20. 189. sz. a. tettem felhívást, de eredménytelenül és elégséges é az, hogy Varsány János 1847. martius 25-én helyrajzot készített, melyen a 122 különféle nagyságú halom le van véve, elég volt-e a halmok ásátásából az, mit dr. Erdy (Luczenbacher) végzett?

Százhalom a nemzet figyelmét igényli, hun halmok azok, és többszörös alapon ereklyéink közé tartozók.

E halmok ásátásainál égés fekvetek, megégetett tetemek, széndarabok, hamu, réztöredékek, vasnyílcsúcsok stb. találtatván, igazolva van, hogy e halmokat a rendkívüli nagy hun csatában elesettek fölé emelték.

Az eddigi kutatások fényes sikere Szászhalom = Bata, már oly pontra emelte a régészetben, hogy pusztán az ezer éves halmok szemlére vétele megérdemli az e helyre való zárandoklást.

De menjünk tovább, látszóvezzük Tárnokvölgyén azon pontokat, melyek Attila sírhelyének vannak úgy a régészek, mint a laicusoktól kijelölve

Tárnokvölgy közepén fekszik Tárnok vasúti állomás, ezen helységben Közel István lelkes hazánkfia⁴⁾ ily hagyományt beszél: A község határdülőin Küldő s Gyúró felé, mely tájon egy 300 éves szilfa képezi a határfát, jelenleg közép Szabó örökösök földjén, mintegy 25 év előtt, midőn Schober nevű ember bírta e részt, itt a szomszédja Mülhauser, egy bokros parragföldet irtogatott cselédjeivel, és a fa körül estig egyenes volt a tér. reggel csodálkozásukra mély gödröt találtak ott, megnézték és benne katlanforma, körüle sűrű láb- és keréknyomokat leltek, melyek a tordacsi erdőig vezettek — e helyen vagy a gyúrói úton állott kis for-

¹⁾ Révész „Etellaka“ 59. lap.

²⁾ Akadémiai értesítő 1847. 284. lap

³⁾ Tud. tár 1843. XIV. k. 110. lap.

⁴⁾ Örömmel említem nevét ezen egyszerű arató emberből földes gazdává lett polgártársnak, kit lelkes magaviseletéért Fehérmegye 1861-ben tiszteletbeli esküdtségre emelt.

rás mellett, melyben állítólag régi feliratú köveket letek, hiszik, hogy Attila el van temetve, mert a hagyomány hozzáteszi, hogy midőn Attila Buda testvérét megölette, lélekfurdalástól üldöztetve, lóháton idáig nyargalt és itt dőlt össze lovastól stb.

Megnéztem e hagyományos helyet is, de nem találtam semmi feltűnő pontot rajta, ámde örömeimet mégis kifejeztem, hogy a jó tárnoki nép, mely nyelvére tót, szívére oly lelkesült magyar, hogy Attila sírját határában véli feltalálhatni.

Tárnokhoz közel $\frac{1}{2}$ órányira Berki pusztán is vannak nagyobbszerű romok, melyekről Schönwisner is tesz említést¹⁾; e halmok ásatásáról is volt szó 1847-ben, de elmaradt. A mostani uradalmi tisztartó Érden megígérte, hogy ásatásokat tétet, s az eredményt tudatja, de úgy vélem, b Sina engedelmével az archaeologiai bizottmánynak kellene e téren nyomozásokat tenni.

Tárnokon, Közél házánál találkozáván Rosty Zsigmond úrral, — ki oly nagy sensatiót okozott azon tudósításával), hogy „Attila király Tárnok völgyében ott fekszik eltemetve, hol most a zádori, küldői, tordacsi és tárnoki határok szegellenek össze, és pedig nem messze az arra vezető úttól, egy kiemelkedő domb alatt mintegy öt ölnyi mélységben,“ — vele e tárgyban beszélgetést fűzván, az ő barátságos szavaiból azt vettem ki, hogy ő e részben tetteleg nyomozást nem tett, s előadását mások hagyományos szavaira építette.

Ezen általa kimutatott tért a Közél által kimutatottal ugyanazonosnak, vagy közel egymáshoz levőnek tartom.“

Pethő Dénes³⁾ Tárnokvölgye és vidékét Írván le, előadja hogy a tordacsi határban fekszik egy jókora felhányt domb, mely természetes dombnak kicsiny, határdombnak nagy, magassága egy öl, idoma tojásdad, kerüléke 75 lépés. De e domb története után járván, azt tudta meg, hogy ott hajdanában kutat akartak ásni, de 60 ölnyire ásván, víz hiányában abba-hagyták és a kihányt földből maradt a domb.

Figyelemre méltónak írja ő is azon hármas határt, mely Martonvásár, Tordacs és Tárnok között a régi országút mellett fekszik, mert egy 85 éves aggastyántól hallotta, ki ismét 120 éves korában elhunyt apjától tudja, hogy ott a régi hármas határ körül régi király fekszik eltemetve stb.

Kik Attila sírját Tárnokvölgyében minden áron országút melleit keresik, tévedhetnek, mert az országutak Fehérmegyében II. József császár idejében változó irányt vettek, vagy újból lettek kijelelve.

Ragaskodnak némelyek azon római úthoz, mely az érdi mély úton alól Tárnokvölgy rétején vonul keresztül. Ez tartatik eddig azon közútnak (strata communis), mely mellett a kunok bajtársaik holttetemeit temették el scytha szokás szerint. (A római ut Adonyon és Duna-Pentelén is keresztül vonult.

¹⁾ Itineris et Commentarii Geogr. P. II. 237.

²⁾ Delejtű 1858. 25. sz. Pesti Napló 1858.

³⁾ Vas. Új. 1862. 46. sz.

III. Potentiana város fekvése helyéről¹⁾

Sokféle nép ott összegyűlt,
Sok zagyva nyelv egybevegyült,
Tengerfövény ezeknek száma
Gyűszű nekik P o t e n c z i á n a .

Arany „Keveháza“

Ezen szakaszban, ha látszólag elvonom az olvasót Tárnokvölgyéből, tetteleg a láthatárt tisztítom meg, hogy benne a megismerésre méltó képlet erőteljesen tűnjék fel.

A ki Tárnokvölgyéről régészi szempontból akar szólni, annak ismernie kell P o t e n t i a n a sorsát is, mert vannak kútfők, melyek így szólanak: Keve (ki mellett Attila keresendő) elesett a harcban, P o t e n t i a n a városánál.

Így a Potentiana s Tárnokvölgye mellett küzdök, ha — mint kimutatni igyekszem — Attila sírja felé egy lobogót lengetnek, erős hadal közelíthetjük meg a tért, melyet elfoglalni akarunk!

Bognár József²⁾ Potentiana nevű római telepet Érd mezőváros helyén kereste, mert ennek háta megett emelkedő dombokon egy régi erős ség árkai -és ugyanezeket keresztül a Dunapartján messze lefutó római országúinak nyomai most is észrevehetők.

Rosty Zsigmond úr családi levéltárából egy határjárás perre hivatkozott, mely 1766-ik év november 12 én Ráczt. Miklós, Szt.-László és az érdi uradalom közt vétetett le, ezen 1774-dik évben befejezett perben³⁾ több tanúvallási oklevelek vannak, melyek P o t e n t i a n a sánczárói emlékeznek- és pedig ily szavakkal: „Batán (Százhalom)felül, a Duna mellett lévő P o t e n t i a n a sáncza egészen az érdi földön“.

Egy régi latin vers ⁴⁾ így hangzik Potentiánáról és Keve haláláról, melyet szintén ~~Tibor Tóth~~ ^{Timon Tibor} tárgyalja kell tennünk, hogy a kitézött cél felé tisztán közelíthessük ~~le~~ ^{le} ~~perrexit~~

Ad P o t e n t i a n a m
— — tb.

és folytatja:

¹⁾ Potencia=Potentiana, latin szó, jelent tehetséget, erősséget, Nápolyban is van ily nevű hely.

²⁾ Tud. tár 1843. XIV. k. 110 lap.

³⁾ A kérdéses per, Fehérmegye levéltárában, Sajnovics Mátyásnak gr. Illésházy elleni perét képezé.

⁴⁾ Chr. Engel „Monumenta Ungarica,“ 1809. 8 lap.

Huni ad locum	Redeunt conflictus
Dánt sepulturac	Funera prostrata
Et K e b e D u c i	Erigunt columnam

Amis praedictis.

Schwandtner J. G. „Thuroczi Chronikája“ kiadásánál¹⁾ így szól a Tliuroczi által is említett Potentiánáról: *Potentianae alias nullus antiquorum scriptorum meminit, ego itaque, Mogentianam substituendam censerem, cujus Antonini itinerarium mentionem facit, quamvis priorem in oppido Adon, infra Budam exstitisse, quorundam constans sit opinio.*

Schwandtner ezen véleménye» előterjesztését hibásnak tartom; ötét mint más írókat nem Mogentiana, de Czikola puszta hozhatta tévedésbe, mely Adony mezőváros nyugati részén fekszik, ez régi időben Centicolles, vagyis Száz=Szászhatárnak neveztetett. Egykor vonult itt is római ut keresztül s a rómaiak idejéből ma is található romokra, de Schwandtner ezen 1765 ben tett véleményét Thuróczi véleményével, ki tisztán így ír: *Iste Decricus stb. descndit s z a z a l o m castra metatus est, de hinc ad civitatem Potentianam, ubi Matrinus congregata Longobardorum multitudine residebat. Erat enim haec civitas, utquidem aiunt, Latinarum, ad littus fluminis Danubii inter Thetemet z a z a l o m situata stb.* összeegyeztetni nem lehet.

Kézai Simon mester²⁾ a Macrinus és veroniai Ditrík hadi készülteiről irt cikkében írja: Ditrík — — olasz s német sereggel s más nyugati vegyes nemzetekkel megindulván, Százhalomhoz jutta, hol a longobardok Potentiana város alá gyülekeztek vala össze.

Szabó Károly előbbi krónikás művének fordítója erre megjegyzi, hogy Potentiana város emlékét a régi római történet és földrajzi írókban nem találjuk. Krónikáink leírása szerint e város a régi Százhalom, azaz a mai Batta táján Érdtől nem messze feküdt.³⁾

Potentiana fekvőre helyéről, valamint e név alatt reá vonatkozó feliratokról így emlékezik Luczenbacher⁴⁾: A batai és érdi szőlőkben lévő halmokon túl jön egy magas hegyfalak közé zárt völgy, innen érni a sokat szenvedett Potentiana helyére. E város nagy tért foglal el, mely most szőlőkkel van elborítva, egyik oldalát a Duna meredek partja környezi, másíelől magas földsánczokkal van bekerítve, melyekről megismerhető, hogy az egész tér kőfállal volt egykor kerítve, és — folytatja — Schönvisner két pannoniai kőtöredéket említ Potentiana felirattal.⁵⁾

Rosty Zsigmond, kinek buzgalmát becsülnünk kell, Pannóniát alkotó térképén szintén ide helyezi Potentiánát, és pedig fennebb érintett nemzeti irományai alapján⁶⁾.

Egy régi német földirat 1500-ból a dologhoz hozzátetöleg így írja

¹⁾ *Scriptores Rerum Hungaricarum* 1765. T. L.p. 93.

²⁾ Magyar krónika Szabó Károly fordítása. 1862. II-ik fej. 3. §. 19 lap.

³⁾ U. o. *) jegy alatt.

⁴⁾ Akad. Értesítő 1847.286. lap.

⁵⁾ *Itineris et commentarii Geographici* P. II. Budae 1781. 8. p. 236.

⁶⁾ *Társalkodó Pesten* 1847. 4. jul. 29. 60. sz.

le Potentiániát¹⁾: T é t é n y, az előtt nagy városnak kelle lennie, egy mfdnyí széles és hosszú, P o t e n t i á n a k nevezteték. E helyen hajdan Attila fiai közt nagy véres harc folyt, itt a Duna két részre szakad, a Duna melletti nagy térségen van Attila király pogány módon eltemetve, ki 124 éves volt, és serege mindig tízszer százezer emberből állott. — Utolsó neje volt a szép Kreimhilt. A menyegző alkalmával mindenki agyonüthetett négy egyénen kívül s ezek voltak: a vőfély és a menyasszony, Perni Dietrich és az öreg Hiltprank. (Tétély közel esik mind Tárnokhoz, mind Érdhez — de Potentiána helyeül nem vélem).

Vannak, kik Tétény és Martonvásár közé helyezik Potentiániát.

Jerney²⁾, ki okleveleink, törvényeink, krónikáink, s egyéb írott emlékeinkben a helynevek után kutatott (Árpádok korszakából) nem sorolja fel Potentiániát, sem külön, sem „Bata“, sem „Százhalom“, sem „Tárnokvölgy“, sem „Keveháza“ alatt.

Úgy vélem eléggé kimutattam a velem együtt elemi fokon álló régészeknek és a régészet kedvelőinek, hogy a ki Potentiániát említi sírhelynek, az egy lobogó alatt küzd azzal, ki Tárnokvölgyén véli feltalálhatónak az ereklyés helyet.

Hiszen már ma a költő is így énekel a híres hun csataterőről:

Széles az éj köröskörül,
T á r n o k v ö l g y e belémerül, stb.

Lerontva és fegyverre hányva
A nagy város P o t e n c z i á n a .

E cikk nem csak a két helység ugyanazonosságára, de a hun csatára, Keve halálára és ezzel öszhangzásba hozott Attila sírjára is befolyással bír.

Elfogadhatjuk-e, s mely pontjában Tárnokvölgyét teljes valószínűséggel „Attila sírhelyének“? arról egy későbbi külön cikk szóland, mert még egyelőre az eltérő nézetben lévő íróknak fegyvereit kell lerakatnunk.

IV.

Vélemények Attila sírhelyének hol fekvésére nézve.

1) Attila sepultus est in Dombegyháza!

Révész Imre ³⁾ írja: hogy még gyermekkorában Hajdú-Böszörményben hallotta e kevesek által ismert hagyományt: „Attila natus est in Engaddi; educatus est in Zelemér; sepultus est in Dombegyháza“. Eszerint Etele Enyeden született, Zeleméren neveltetett, s Dombegyházán temettetett volna el. Ez csak hagyomány, mondja

¹⁾ Győri történelmi s régészeti füzetek II. K. II. F. 123. lap.

²⁾ „Magyar nyelvkincsek“ 1854. I. közlemény.

³⁾ „Etellaka“ 1859. 59. lap.

Révész, de mindenesetre olyan, mely az irodalomba is általmert¹⁾, ámbar nagyobb hitelre nem tehetett szert azon — már Kézánál és Thuróczinál elő forduló adatnál, melyszerint Etele a mai Kajászó-Sz.-Péter köríti ott temetett el, hol Béla, Kadicsa. Keve és más hun vezérek hamvai is nyugodtak.

Révész Imre, midőn Etallaka ügyében a nép tudomásának mezején tett nyomozást s oly szép művet írt, Etele sírhelyére nézve oda nyilatkozott, hová régi krónikáink utalnak: Tárnokvölgyére.

2) Villa Attila Somogyszélben!

Jerney idézett művében, („Magyar nyelvkincksek“) említi: Attila 1138. „V i l l a A t t i l a“ Somogyszélben, hol a demesi prépostság birtoka, most A t a l a — és hozzá teszi, itt lehetne Attila sírját keresni, de miért, nem akadatulja, ha pedig azt vélte, hogy ott, hol lakott, temetett is el Etele, úgy az olvasót Révész Imre „Etella“-ja, vagyis Attila bűn király birodalmi székhelye történelmi vizsgálata“ című könyvére figyelmeztetem s utalom.

Atala Somogyszélben különben egy előkelő római leánytól kapta — monda szerint — a nevét; és ha ily nevek után indulnánk, mehetnénk Erdélybe Rika erdeje közepére, hol egy régi váromot a székely-nép jelenleg is Attila várának n e v e z , d e ily kapkodásoknak helyét nem találjuk.

3) Egy latin történetíró!

kinek munkájából a véletlen sors művemhez a 171. lapot juttatá, a nélkül, hogy íróját felismerhetném, így ír: „De loco etiam sepulturae Attilae questio est. Quidam tradunt D o m b e g y h á z i n i in Comitatu Csanadiensis sepultum fuisse. Ita refert inter caeteros S t L o s o n t z i in suo K i s t ü k ö r ; séd auctorem assertii non indicat. Conf. „A Tudományok rövid summája“ p. 299. nbi id narrationi autiquae adseribitur. Math. Bel in agro J á s z - B i r i n g i e n s i (ubi et regia Hunnorum steterit) tumulatum existimat. Adpar. ad Histor. p. 146 in Not. ad Calani Attd. — Séd maximé probabilis esse videtur relatio J. Tóuroczii, qui tradit sepultum esse infra Budám in valle Tárnok, sita in Comitatu Albensi, ad locum K e w e h á z a (postea K é á z o, hódie K a j á s z o) dictum, ubi et alii Hunnorum Principes conditi sunt. Chron. P. I. Cap. 11.12. 22. Cui relationi pondus addit Aventinus dicens: Cantatur apud nos antiquis carminibus: Sycambriae quam nos O p h e n , u g r i B u d a m vocare solent, Attilam habitasse et oppetiisse. Annál. Boior. L. 2. p. 132.

Több véleményeket lehetne még felsorolnom, de mindegyikből azt vennénk ki, hogy a mennyiben eltérnek Tárnokvölgyétől, önmagukban roskadnak össze.

Így hallottam azt is: hogy a Bakony felső részén egy hármás hegy alatti völgyben kerestetik Attila sírja; e beszédnek utána járván, válaszul kaptam, hogy ott Podmaniczky-kincset keresnek; ott volte családnak vára, mely a török hadjárat alatt elpusztult, a vár utolsó birtokosától maradt család-levéltár¹ irat szerint pedig az a kérdései helyen ásta el kincset. Ezen hely a Kőröshegy tetején Szúcsi határában ki is jelöltetett, a kincset 1854-ben egy egész társaság kereste stb. tehát ez az ügy ide nem tartozik.

¹⁾ Deserici nyomán menve Etele Gyulán lakott,itt fogadta Theodosius küldöttségét, és itt Gyula területében eső dombegyházi síkságon temetett el!

²⁾ Gyulafehérvári füzetek 1861. 50 lap.

Így a XIII-ik század utolsó felelten élt Rózái Simon mester és Thuróczi (1358.) után kell indulnia annak, ki hiszi és reményű, hogy „Attila sírja“ felfedezhető.

V.

Elfogadhatjuk-e és mely pontjában Tárnokvölgyét Attila sírhelyének?

Általános a nézet, hogy a hunnus fővezérek épen az út mellett, közel a Tárnokvölgyhöz eltemetvék, (more scythico juxta stratam comtunem); hogy Attila szintén e módon, Béla, Kerné, Kadocsa mellé temettetett, csak az nem ismerheti el, ki a felsorolt krónikák hitelességén kételkedik; avagy másfélezer év után nem táplál senkit a remény, hogy a hagyományos vérmezőn felleljük a történeti felsőségű férfiú hármaskoporsóját!

Attila, ki magadat Isten ostorának nevezted, s jeleit is adtad ezen mondásodnak, hol, merre keressünk?

Igen nehéz feladat kitűzni a sír helyét! Halála után népe, elejtve a hős kardját, — melyet ha ő földbe szúrt, tőle száz nép remegett — elgyengülve tért vissza az Ural hegység és Volga folyó közé s onnan Kaukázus aljára; s a 108 nemzetségből állott 7 magyar törzs még 891-ik évben visszatért hány század pergett azóta a semmiségbe!

Ki benyargaltad az egész világot, lábaid alá tapodtad a római birodalmat, ki feldúltad a síkot, leromboltad a városokat, rémülést s veszedelmet okoztál a félvilágnak — íme nagy hős — sírod emléke csupán sovány krónikákban maradt reánk!

És a krónikákból, egyéb emlékekből, hagyományokból lehet-e most bizonyosat, vagy hihetőt kivonni? ez a kérdések kérdése, mert

Oly a krónikának általolvasása,
Mint az útonjáró embernek járása,
Ennek is szükséges a jó igazgatás,
Annak is szükséges a jó tudósítás.

Szerintem a hagyományt, hogy Attila tetemeit arany koporsóba tették, ezt egy más ezüstbe, ezt pedig ismét egy harmadikba vasból, és hármaskoporsója oda tétetett le, hol Keve vezér fekszik, mesének tartanunk nem szabad; oly gondos írók hagyták azt reánk, kik ősi szájából vették adataikat.

Öntsünk tehát kebleinkbe erőt s kezdjünk a kutatáshoz Tárnokvölgyében, ássuk meg a dombbal fedett nyugvó-helyeit szép hun anyák hős magzatainak, és megeljük Kévét, meg Bélával egyben Kadocsát az országúthoz közel egy domb alá temetve.

Tárnokvölgyében Keveháza, (Kajászó-Szt.-Péter) és Százhalom legyen kutatásunk tárgya, és itt hogy e két helyre nézve részemtől igazítást adjak, művecskémnel módot szabjak, szintén a krónikák egyoldalú előadásain kell elindulnom mert kimerítő adataink nincsenek!

A holt betűk lélektelen ajkairól szedem elő nézeteimet, iparkodom, hogy azok az igazság szavaival megegyezzenek, a nélkül, hogy szolgálai ragaszkodást tanúsítsak egy vagy más adathoz; ámde ne feledd szíves olvasó, hogy a sötétség nagy, évezredes dolgokról van szó, melyeket fel kell világosítani!

Jertek utánam, kezemben a pislogó szövétneknél nézettek szét a fekete éjben, a kétely fellegei alatt tiszta öntudattal lépkedjünk magas eszménk létesítése pályáján s érezzük feljogosítva magunkat reményleni.

Gyarlók vagyunk, de határozott nézetekért küzdeni kötelességünk, küzdelmeinket ezerek fogják magukévá tenni s ezerek kebelében fognak a nézetek gyökeret verni!

Adjunk a nézeteknek szárnyat, hadd emelkedjenek fel, ha ezt nem tesszük, úgy sohasem fogjuk megismerni tárgyunkat!

* *

*

Buda-Pest fővárosokból, hogy Tárnok-völgyébe mehessünk, háromféle módot ismerek: 1) vasúton Budáról Tárnokra, ¹⁾ 2) gyalog vagy szekéren a promontortétényi útban, Érdnek, 3) Dunán gőzösön Tökölnek (Csepel szigetén) s onnét át Bata=Százhalomnak.

Legkényelmesebb a vasút, ez szeli Tárnokvölgyét ketté, melytől éjszának fekszik Sósút, honnét hajdan a honalkotó Árpád Pannónia meghódítására indult ki, keletnek a Duna övedzi, szemben Csepel szigettedének Érd=Hanzsabég, lejjebb a Duna partján Bata=Százhalom.

Legregényesebb a gőzösi menet a Duna partján, hosszában látva a csekély magasságú hegy sort, mely rakva van régi római városok s gyarmatok emlékeivel.

Régészi szempontból a promontor-tétényi út Érdnek ajánlatos. Innét megy ki Adonynak azon római út mindig a dunapart mellett, mely 1800 évvel épült ezelőtt.²⁾

En ismerve mind a három közlekedési utat, Rosty Zsigmond urnák egy hozzám irt levele folytán, vasúton indultam régészi szemlére Tárnokvölgyébe. Tárnoknál (1863. aug. 16.) Közel István derék polgártárs tüzes véri! lovakkal várt, rövid köszöntés, meleg kézszorítás, velem vitt térképeim és Érdyféle százhalmi rajzaim megtekintése után sebesen vágatva mentünk Érdnek, ott a tisztartói épületben az uradalom térképei közül a legjobb bat általvén, a gyönyörű vidéken a batai Százhalomnak hajtottunk, ott a szőlőknél Rakits Mítár, a hegyemester jött elénk s kalauzolt a szebbnél szebb halmokra és bemutatta Potentiána sánczát is.

Felhágtam „Velika Hunkára“ és szétnéztem ábrándozva, láttam a Dunát vértől habozva, benne csillogtak hun anyák keserves könnyei. Előttem sokféle nép tűnt fel, alán, herul, goth, longobárd, Kelen táján tűnt fel Keve, miként jött hadával tömlőkön által a vén Dunán és halkan vonult erre a part mögött egyszerre Makrin és Detre zagyva népe nyílzáporban;

¹⁾ Vasúti díj II. helyen Budáról Tárnokra 91 kr, vissza ugyanannyi. Egy nap oda és vissza lehet jönni Százhalom megtekintéséről, s Tárnokon Közel István a szíves kalauz.

²⁾ Fényes „Magyarország leírása“ 1847. H. R. 40. lap.

öldöklés, a holtaknak száma nincs, hallám a szavakat: Előre hun, Nimród fia — Százhuszezer jó hun halottba került a csata! Győztes és legyőzött mint két birkózó rogyott egymásra! Azután új nap kelt, a holtak eltemetettek, külön-külön egy egy csoport földet hordottak össze s hogy tölcseré» lett a domb, sok halott temettetett belé!

El akartam fordulni e helyről és lelkemben új képlet tűnt fel, látam paizson emelve férfiút, íját, tegzét mellé téve, — h ő s K e v e v o l t , utána Bélát, Kadocsát hozták épen oly fényben s az országúthoz közel, egy domb alá temették el, a halomtetőre pedig kősziklát görgettek. ¹⁾

Jó ég! felkiálték, itt vagyok tehát a vérmezőn hol bátor Keve hadával nyugoszik!

Kerestem szobrokat és jeltelen sírokat láttam, néztem a hantok, a göröngyök állását, s az elenyészett ősök szellemvilágában képzeltem magamat.

Egyik halom mint a másik kedves lett előttem, hiszen a hány halom itt, annyi ősi sír, és minden halomban véres harczi esemény titka rejlik.

E hely az, honnét távozni nem tudok, a gyönyörű Tárnokvölgyében itt látom felfakadni azon virágokat, melyek a legyilkolt hunnuszok vérével áztatott földön emlékül díszlenek!

De hol van „A t t i l a s í r j a “ kérdik kísérőim? Hiányzik a kéréséit szikla, nincs egy sötét mogorva kődarab, mely útba igazítana!

Elmélkedjünk! a végzés könyve, mely tőlünk tiltva vagyon, hagyományban adott kalauzoló levelet számunkra!

Attila sírját hagyomány szerint:

- a) Tárnok völgyében.
- b) Országút mellett.
- c) Keve síroszlópa körül kell és lehet keresnünk.

Tárnok völgyében S z á z h a l o m (Bata) és K a j á s z ó Sz.-Péter (Keázo) vetélkednek nagy őszünknek, Attilának sírhelye bírlalásában! Mindkét hely jelöl ki oly utat, mely országútnak vehető fel! Egyik is, másik is bír felmutatni síremléket!

Kajászó Sz.-Péteren az alföldet összekötő győr komáromi országutat hiszik azon járt útnak, mely mellett a Potenciánál elesett Keve nyugszik, és Százhalom nem kérkedik-e régi római útjával, mely Budáról Eszékig ily módon vonul le most is mint buda eszéki országút:

Buda=Acincum.
Tétény=(Thetem. Túr. I. 11.)
Érd=(Erd. Kézai S. I. 2.)
Bata=Potenciana.
Ercsi=Matrica.
Adony=Vetus Salinum.
D. Petele=Intercisa.

¹⁾ Arany János „K i s e b b k ö l t e m é n y e i “ című művében II. kötete „K e v e h á z a “ cím alatt igen szépen írja le Potenciánát s az itt történt hun csatát.

Földvár=Anamantia.
 Paks=Lusione.
 Tolua=Alta ripa.
 Szegszárd=Alisca.
 Szekcső=Lugione (Altinum).
 Dárda=Ad labores.
 Eszék=Mursa major.

Ezen útvonal volt a legjárta, legismertebb, áll e vonal most is, ebez kell ragaszkodnunk!

Időzzünk kissé e vonalon!

Bata=Százhalom helység végén a halmoktól nem mesze vonul el e római ut, rajta hid, közel egy őrhely romjaival, melynek Schönvizner Matrica nevet tulajdonit! (Talán nem mesze Ercsi! ezzel szemben szintén őrhely nyoma?)

Dr. Érdy szerint Detre segéd-hadai Százhalom alá itt gyülekezhettek táborba. (M. akad. Ért. 1847. 288. lap.)

A rómaiak a jövevény népek becsapásai ellen több őrhelyeket építettek a Duna partján s a vonalak ez őrhelyeket, melyeknek romjai sok helyütt most is láthatok, kötötték össze!

Adonyból kaptam tudósítást, hogy a rómaiak útjának, mely egykor e helyen keresztül vonult, ma is találhatni (őrhely) romjaira s mellette temetkezési módjoknak nyomaira.¹⁾ Ezen mezőváros nyugati részén fekszik felső és alsó Czokolapuszta, terjedelmes határával s tartja régi nevét Centicolle=Százhatár!

Hogy lejjebb Dunapentele, eredetileg az útvonalban, római telepítvény volt, tanúsítják a határ területén fekvő szőlőhegyekből, részint a Duna partjaiból nagyobb vízáradások után talált régi arany és ezüst pénzek, drágaságok, végre többször ismételt ásatások után a földszíne hozott sirkövek és koporsók. — A városon kívül Dunaföldvár felé most is látszik a kövekkel kirakott volt római út²⁾, melyről, mint az úgynevezett táborállási szőlőhegyek elnevezéséből gyaníthatni, hogy hajdanában e hely táborhelyül használtatott s csaták színhelye volt!

Duna-Földvár nevét máig a Duna mellett földből készült várától viseli, római neve Anamantia is, mansio=katonák állása, a szlávok is zemogni neveztek stb. (Lásd R. E. S. „Helynevek Magyarázója“ című művét.)

Duna-Szekcső³⁾ m.-v. Baranya vb., ennek keleti végsarkán, a Duna jobb partján, ott, hol Baranya, Tolna, Pest és Bács vármegyék sarkai összevágának, dombos és partos helyen. Az itten emelkedett partvonal az egykori tenger, vagy inkább a gyt 6-nak nyugati partjához vélik tartozottnak, mely a mostani Új-Palánka, Fehértemplom, Temesvár, Vinga, Nagy-Szalánta, Székelyhida és Kisvárdá, azután Baranyavár, Mo-

¹⁾ Adony jan. 24. 1863. 34. sz. Kontsek János jegyző.

²⁾ D.-Pentele 1863. jan. 25. 57. sz. Kovács János bíró.

³⁾ Freitag Ferencz duna-szekcsői jegyző tudósítása 1863. martius 5-ről.

hács, Szekcső, Bata, Szegszárd és Simontornya, továbbá Eszéktől kezdve Belgrádon keresztül, egész a Bábakai nevű szikláig, a Dráva és Duna jobb partjai, és végétére Lelesz, Mád, Mezőkövesd, Árokszállás, N.-Káta, Csongrád, Szeged és Telecskai partok, úgy Baja közt 46 □ mfdre létezett, mely valamely ismeretlen földmozdulat által a Vaskapunak megrepedt sziklanyílásain át utat törvén, a földterületről eltűnt, maga után hagyván a mélyebb fekvésű ifjabb, termékeny földet, hová Szekcső sziget is tartozik.

Itt volt a rómaiaknak Pannónia vég határán a M u r c i á b ó l (Mursa) A q u i n c u m b a (Eszékről Ó-Budára) vezető főúton telepítvényök és katonai állomásuk, Lugio, Lugionum,— mások szerint Altinum=ad altas ripas név alatt, természetesen várral, vagy inkább partvonalí erődítvénynyel. A rómaiaknak egykori ittletöket tanúsítják a számtalan római maradványok és pénzek, különösen Constantin császár több példányban talált aranyai, melyek mint a római gazdagságnak emlékei, most is gyakrabban fordulnak elő, mint a későbbi magyar s török pénzek.

Szekcső=székbely=szélső hely, tehát szintén a római útvonalban esett!

Menjek tovább?*)

Úgy hiszem, eléggé kimutattam Ó-Budáról át, Tárnokvölgyén keresztül húzódo azon római útvonalt, mely Attila sírja keresésénél fő alapot szolgáltat!

Kajászó Szt-Péter felé hiányzik ily régi útvonal, így nekünk Érd s Bata=Százhalomhoz kell a régi római útvonalhoz nyomulnunk.

Zászlónk ez útvonalon leng

Most keressük Keve síroszlopát! ezt megtalálva Attila sírját is fel-leljük.

Keve síroszlopát keresni Kajászó-Szt Péteren kellene hagyomány szerint, de sem e, helyen, sem e helytől Százhalomig még eddig legkisebb nyomára sem akadtak ily emléeknek!

A directorium hiányos.

Szerintem, hol a 110 ezer hun harcos, ott nyugosza Keve is álmát; Százhalom az elfoglalandó tér.

Jertek Velika Hunkára, a halmok legmagasbjára, egy kis exaltatio égő honérzelem, tiszta szándék és bámulni fogtok.

A hunnok főrendéi jönnek elétekbe és összemetélik arcukat, lenyirják hajukat, utánok hoznak nagy pompával díszített hármaskoporsót, a test mellett lóháton, cifrán öltözött hunnok, közel kis dombon római fegyverekből s más egyéb prédákból sztráva vagy győzedelmi jel! A hun vers-szerzők különféle énekekkel magasztalnak egy férfiút, kinek karja két nagy hadat zúzott semmivé, ki két római császárt tett hűbérenczévé, ki 70 feldúlt város romjain torozott áldomást. Az énekre pályafutások következnek és a dombon, hol a győzedelmi jel van, vendégség ül össze.

Következik az éj, a hármaskoporsó, ezüst- és vaskoporsó különféle

*) Henszlman Imre úr „A rómaiak útjairól“ „Magyar Képzőművész“ 1864. ápril 5. 1. sz. a. leírt útvonalt ismeretesnek tartja. Römer Flóris úr pedig „Archaeologiai közlemények“ III. köt. II. füzet az óhajta, hogy ez utak nyomai szorgalmasan feljegyeztessenek.

drágaságokkal, az ország címerével, prédán nyert fegyverekkel és drága lószerszámokkal együtt sírba temetik.

A sírásók gazdag ajándéokra nyújtják ki karjokat, de vesztőhelyre kísértetnek s hogy a temetőhelyet senki se tudhassa, megöletnek!*)

Sötét éjszaka titkon temettetett el Attila, hogy senki ne tudná hol lenne teste elrejtve.**)

Aludj „Isten ostora“, aludj észrevétlenül, járjon vihar és szellő sírod körül.

A szobrot, melyet kiérdemeltél, a nemzet méltóságos óriás alakban meg fogja adni, kardodat és győzedelmi zászlódat teszi rá díszítvényül, és meg fog hajolni előtte tisztelet és rettegéssel.

Fel magyarok Százhalomra! Ott kell emelni a szobrot! Nagy Nimrod u n o k á j a , Bendegúz fiának!

*) Jornandes Caput 49. leírja Attila temetését. Szerinte három koporsóba zárták holt tetemét, aranyból, ezüsből és vasból készültekbe, selyem sátor alá helyezték s a hunnosok ott közel a síkságon lóversenyt futottak, majd Attila dicső tetteit megénekelték, azután sirtak, jajgattak sírhalma felett s hová eltemették, toroztak.

***) Szekér Ióakim „Magyarok eredete“ 1791 I k. II sz. 71 lp.